

ตำนานศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์: พลวัต การดำรงอยู่ และอิทธิพลต่อชุมชน

The Legend of Chao Pho Ongkharak Shrine: Dynamics,
Existence, and Influencing on the Community

วิชเชษฐชาย กมลสัจจะ¹
ชยานนท์ ชมดี²

Wichetchay Kamonsujja
Chayanon Chomdee

บทคัดย่อ

บทความวิชาการฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาภูมิหลังตำนานศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์ จังหวัดนครนายก 2) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของตำนานศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์ด้านเวลาและพื้นที่ 3) ศึกษาการดำรงอยู่ของตำนานและศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์ในชุมชน และ 4) ศึกษาหน้าที่ของเรื่องเล่าตำนานศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์ที่มีอิทธิพลต่อชุมชน เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการและสัมภาษณ์เชิงลึกของชาวบ้านที่ใช้พื้นที่ และนำเสนอด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์พบว่า เจ้าพ่อองค์รักษ์ คือ ราของครักษ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เสียชีวิตขณะตามเสด็จไปมณฑลปราจีน ตำนานศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์ปรากฏเรื่องเล่า 2 สำนวน ได้แก่ สำนวนที่ 1 กล่าวถึงการเสียชีวิตด้วยไข้ป่า และ สำนวนที่ 2 กล่าวถึงการเสียชีวิตเพราะปกป้องพลับพลาที่ประทับของรัชกาลที่ 5 จากช้างป่า จึงเป็นที่มาของตำนานการสร้างศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์ และมีการปรากฏจะเข้คู่

¹อาจารย์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ ติดต่อได้ที่ Wichetchay_jimmy@hotmail.com

¹Lecturer, Faculty of Liberal Arts, Rajamangala University of Technology Suvarnabhumi
e-mail: Wichetchay_jimmy@hotmail.com

²อาจารย์ สาขาวิจัยและพัฒนาการสอนภาษาไทย สถาบันวิจัย พัฒนา และสาธิตการศึกษามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ติดต่อได้ที่ Chayanon.swu@gmail.com

²Lecturer, Educational Research Development and Demonstration Institute,
Srinakharinwirot University, e-mail: Chayanon.swu@gmail.com

ศาลเพื่อเสริมสร้างความศักดิ์สิทธิ์ของศาลเจ้า ทั้งนี้พบว่าปัจจัยด้าน “เวลา” และ “ผู้ใช้พื้นที่” มีผลต่อการดำรงอยู่และพลวัตของตำนาน โดยศาลเดิมถูก “สวมทับ” ด้วยวัฒนธรรมจีน เช่น ศาลเปลี่ยนเป็นรูปแบบศาลจีน รวมถึงเปลี่ยนรูปเคารพเจ้าพ่อองค์ักษ์ เป็น “ขุนเถ้ากง” เนื่องด้วยผู้คนในชุมชนที่มีเชื้อสายจีนได้เข้ามามีบทบาทในการบูรณะศาลเจ้า และมีการดำรงอยู่ในรูป “เทศกาลประจำปี” “สถานที่ท่องเที่ยวประจำจังหวัด” และ “องค์กรการกุศล” นอกจากนี้ตำนานศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์ยังส่งอิทธิพลต่อชุมชนทั้งในด้านการเสริมสร้างคุณธรรมและอุดมการณ์ การให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ชุมชน และเป็นกุศโลบาย และการสร้างความเข้มแข็งในชุมชน โดยเฉพาะการสร้างอัตลักษณ์ “องค์ักษ์” ผ่านชื่อตำบล ชื่ออำเภอ เพลงประจำสถาบัน สัญลักษณ์ประจำโรงเรียน ฯลฯ เพื่อให้ชุมชนเกิดความสามัคคีเข้มแข็งเป็นหนึ่งเดียวและอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ทั้งนี้ทำให้ทราบถึงภูมิหลังของตำนานศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์ รวมถึงการเปลี่ยนแปลง การดำรงอยู่ และอิทธิพลที่มีต่อชุมชน

คำสำคัญ: การดำรงอยู่ ตำนานศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์ พลวัต อิทธิพลต่อชุมชน

Abstract

This academic article aims to 1) study the background of the legend of Chao Pho Ongkharak Shrine, Nakhon Nayok Province, 2) study the change in the legend of Chao Pho Ongkharak Shrine in terms of time and space, 3) study the existence of the legend and Chao Pho Ongkharak Shrine in the community, and 4) study the function of Chao Pho Ongkharak Shrine mythology influencing the community. The results revealed Chao Pho Ongkharak is The Royal Guard of King Chulalongkorn, who died while on his way to Prachin Province. that there were two legends of Chao Pho Ongkharak Shrine included the first legend mentioned he passed away of jungle fever, and the second tale stated the death because of protecting King Rama V Pavilion from the wild elephant resulted in the legend of Chao Pho Ongkharak Shrine construction and appearing the duality of the crocodile with the shrine to reinforce the sacred shrine. It discovered that the factors of “duration” and

ตำนานศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์: พลวัต การดำรงอยู่และอิทธิพลต่อชุมชน

“people in the region” affect the existence and dynamic of the legend. The previous shrine was “covered” by Chinese culture. For instance, the former shrine was changed to a Chinese Shrine basis, and Chao Pho Ongkharak Icon was modified into “Bun Tao Gong” due to the significant role of the people of Chinese Descent who renovated the shrine and the existence of the “annual festival” “Provincial tourist attractions” and “Charity organizations.” Moreover, the legend of Chao Pho Ongkharak Shrine influenced the community, strengthening morality and ideology, community history knowledge, and stratagems included strengthened community. Especially the identity construction of “Ongkharak” (defender) through the name of the village, district, institute songs, and school symbol to strengthen the community and maintain harmony and peace.

Keywords: Dynamics, The Legend of Chao Pho Ongkharak Shrine, Existence, Influencing Community

บทนำ

ตำนาน คือ เรื่องเล่ามุขปาฐะในประเพณีปรัมปรา ซึ่งทั้งผู้เล่าเรื่องและสมาชิกในสังคมที่มีการเล่าเรื่องเชื่อว่าเรื่องเล่านี้เป็นความจริง แต่ตำนานเหล่านี้มักมีส่วนประกอบที่ต่างไปจากเรื่องเล่าตามปกติ หรือส่วนประกอบที่เหนือธรรมชาติรวมอยู่ด้วย (เสาวลักษณ์ อนันตสานต์, 2554: 29) ตำนานเป็นหนึ่งในประเภทของนิทาน ที่มีความผูกพันกับท้องถิ่นนั้น ๆ โดยจุดมุ่งหมายอาจสร้างขึ้นเพื่อสร้างความผ่อนคลาย เป็นเครื่องมือในการขัดเกลาคนในสังคม ช่วยให้เข้าใจสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ และสถานที่ รวมไปถึงการเสริมสร้างความศรัทธาที่มีต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังที่ กุหลาบ มลลิกะมาส (2518: 99-100) กล่าวไว้ว่า “นิทานเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะที่เล่าสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน เพื่อความสนุกสนานเบิกบานใจ ผ่อนคลายความตึงเครียด เพื่อเสริมศรัทธาในศาสนา เทพเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นคติเตือนใจ

ช่วยอบรมปณิธิ ช่วยให้เห็นใจสิ่งแวดล้อมและปรากฏการณ์ธรรมชาติ” นอกจากนั้น ตำนานยังมีอิทธิพลต่อสังคมไทยในปัจจุบันหลายด้าน เช่น การสร้างความน่าสนใจให้กับสถานที่ท่องเที่ยว การให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ชุมชน การเสริมสร้างความเข้มแข็งในชุมชน และการสร้างรายได้เพื่อพัฒนาชุมชน เป็นต้น

“ตำนานศาลเจ้าพ่อองค์ศรี” เป็นตำนานเรื่องหนึ่งที่ปรากฏกับศาลเจ้าพ่อองค์ศรี จังหวัดนครนายก ซึ่งตั้งอยู่ที่หมู่ 3 บ้านคลองศาลเจ้า อำเภองค์ศรี จังหวัดนครนายก ตำนานกล่าวถึงการเสียชีวิตของราชวงศ์ศรีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 พระองค์จึงได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างศาลขึ้น โดยตำนานที่กล่าวถึงสาเหตุการเสียชีวิตของราชวงศ์ศรีนั้นปรากฏ 2 ส่วน แตกต่างกัน ตามคำบอกเล่าของชาวบ้าน ทั้งนี้เหตุการณ์ดังกล่าวไม่ปรากฏในบันทึกทางประวัติศาสตร์ แต่ผูกติดโยงกับเหตุการณ์จริงเกี่ยวกับการเสด็จประพาสสมณชลประทาน และเรือพระที่นั่งผ่านบริเวณบ้านองค์ศรี ทั้งตำนานและศาลเจ้ามีความสัมพันธ์ที่ช่วยเสริมความเข้มแข็งซึ่งกันและกัน กล่าวได้ว่าตำนานเจ้าพ่อองค์ศรีเป็นเรื่องราวตั้งต้นที่มีอิทธิพลต่อการสร้างความศรัทธาของคนในชุมชนและสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับศาล ทำให้ศาลเจ้าพ่อองค์ศรียังคงอยู่ในความรับรู้ของชาวบ้านและมีบทบาทในชุมชนจนถึงปัจจุบัน

ในปัจจุบันศาลเจ้าพ่อองค์ศรีมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบทั้งทางกายภาพและแนวทางปฏิบัติการเคารพบูชา โดยถูก “สวมทับ” ด้วยวัฒนธรรมจีน แต่ยังคงมีอิทธิพลต่อความเชื่อและความเป็นอยู่ของคนในชุมชน กล่าวได้ว่าเป็นหนึ่งในตำนานที่แสดงถึงความผูกพันกับชุมชนในหลายมิติ ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง เช่น ในด้านการเสริมสร้างคุณธรรมและอุดมการณ์ของคนในชุมชน การให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ชุมชน และการสร้างความเข้มแข็งในชุมชน โดยสังเกตได้จากคำว่า “องค์ศรี” ปรากฏในหลายบริบทบริเวณพื้นที่ดังกล่าว ทั้งชื่อตำบล ชื่ออำเภอ ชื่อโรงเรียน ชื่อโรงพยาบาล เป็นต้น อีกทั้งยังมีการก่อตั้งองค์กรการกุศล ภายใต้การบริหารงานของ “คณะกรรมการศิษย์เจ้าพ่อองค์ศรี” ทำหน้าที่แสวงหารายได้จากการจำหน่ายวัตถุมงคลและของที่ระลึก เพื่อสมทบทุนช่วยเหลือองค์กรต่าง ๆ ภายในชุมชน นอกจากนี้ศาลเจ้าพ่อองค์ศรียังกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวประจำจังหวัดและเป็นแหล่งเศรษฐกิจในชุมชนอีกด้วย อย่างไรก็ตาม อิทธิพลทางด้านสังคมและเศรษฐกิจดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับการเมืองท้องถิ่น หรือ ความเป็นผู้นำชุมชนที่เข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับศาลเจ้าพ่อองค์ศรี

ตำนานศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์: พลวัต การดำรงอยู่และอิทธิพลต่อชุมชน

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า มีการศึกษาเกี่ยวกับศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์ คือ กรมศิลปากร (2544: 1-311) ศึกษาวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดนครนายก และ กฤษฎา แก้วเกลี้ยง (2555: 29-57) ได้ศึกษาความเป็นท้องถิ่นกับวัฒนธรรมจีนที่เข้ามาในสังคมไทยกรณีศึกษารูปแบบประเพณีและคติความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างไทยกับจีน เมื่อพิจารณาจะเห็นว่าการศึกษาทั้ง 2 เรื่อง เป็นการศึกษากาปรวม ยังไม่ได้ศึกษาเจาะลึกในประเด็นพลวัตการดำรงอยู่ และอิทธิพลต่อชุมชนของตำนานศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์

ด้วยเหตุนี้ผู้ศึกษาจึงสนใจศึกษาตำนานศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์ ในด้านพลวัตการดำรงอยู่ และหน้าที่ของเรื่องเล่าที่มีอิทธิพลต่อความคิด ความเชื่อ และความเป็นอยู่ของคนในชุมชนองค์ักษ์ จังหวัดนครนายกว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร โดยจะกล่าวถึง 4 ประเด็น คือ 1) ภูมิหลังตำนานศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์ จังหวัดนครนายก 2) การเปลี่ยนแปลงของตำนานศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์ด้านเวลาและพื้นที่ 3) การดำรงอยู่ของตำนานและศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์ในชุมชน และ 4) หน้าที่ของเรื่องเล่าตำนานศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์ที่มีอิทธิพลต่อชุมชน เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการและสัมภาษณ์เชิงลึกของชาวบ้านที่ใช้พื้นที่ และนำเสนอด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ ทั้งนี้เพื่อให้ทราบถึงภูมิหลังของเรื่องเล่าตำนานศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์สำนวนต่าง ๆ การเปลี่ยนแปลงของตำนานศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์ทั้งในด้านพื้นที่และเวลา การดำรงอยู่ของตำนานและศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์ในชุมชน และหน้าที่ของตำนานศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์ที่มีอิทธิพลต่อชุมชนในด้านต่าง ๆ ซึ่งจะกล่าวในลำดับต่อไป

ภูมิหลังตำนานศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์

จากการศึกษาตำนานศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์จากแหล่งข้อมูล เอกสาร และการสัมภาษณ์ ซึ่งเป็นเรื่องที่ถูกบอกเล่ากันในบริเวณชุมชนอำเภองค์ักษ์ ในปัจจุบันศาลเจ้าแห่งนี้อยู่บริเวณทางสามแพร่ง ซึ่งลำน้ำนครนายกไหลมาบรรจบกับแม่น้ำบางปะกง และคลองรังสิตประยูรศักดิ์ ตรงกลางแม่น้ำปรากฏเป็นน้ำวน และกระแสน้ำไหลเชี่ยวพบว่ามีตำนานศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์ปรากฏอยู่ทั้งหมด 2 สำนวน ดังนี้

สำนวนที่ 1 คือ ราของค์ักษ์เสียชีวิตเพราะอาการป่วยหนัก

มีเรื่องเล่าสืบต่อกันมาว่า เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสสมณชลปราจีน ได้เสด็จทางชลมารคผ่านบึงสาร บึงศรีษะกระบือ อ้อมช้าง

มาออกแม่น้ำนครนายก ตรงนั้นเป็นสามแยกซึ่งไปนครนายกทางหนึ่ง ไปโยธะกา บางปะกงทางหนึ่ง มาจากบางปลากดทางหนึ่ง ทำให้สามแยกเป็นน้ำวน พระองค์ได้สร้าง พลับพลาและประทับค้างแรม ณ ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำ ราชองค์รักษ์ที่เสด็จมาด้วย ได้เสียชีวิตลงเนื่องจากป่วยหนัก พระองค์จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งศาลขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ ราชองค์รักษ์ แล้วพระองค์จึงเสด็จกลับพระนคร

สำนวนที่ 2 คือ ราชองค์รักษ์ปกป้องพลับพลาจากช้างป่าจึงถูกช้างป่าทำร้าย จนเสียชีวิต

ในการเสด็จประพาสสมณชลปราจีนระหว่างทางพระราชดำเนิน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงตั้งพลับพลาและประทับค้างแรม ณ ฝั่งตะวันออกของ แม่น้ำนครนายก ในคืนนั้นราชองค์รักษ์พบช้างป่าที่จะเข้ามาทำร้าย เพราะบริเวณที่ตั้ง พลับพลาเป็นที่หากินของช้าง ราชองค์รักษ์จึงได้ปกป้องและถูกช้างทำร้ายจนตาย เมื่อฆ่าช้าง ได้สำเร็จรัชกาลที่ 5 จึงรับสั่งให้ตั้งศาลเพื่อเป็นอนุสรณ์ขึ้น โดยเขียนรูปราชองค์รักษ์ไว้บน แผ่นไม้และนำหัวช้างวางไว้ข้างรูปเขียนในศาล ชาวบ้านบางคนจึงเรียกว่า “เจ้าพ่อช้าง เหยียบ”

จากการศึกษาด้านานทั้ง 2 เรื่องสามารถกล่าวได้ว่า ทั้งสองด้านานมีการเล่า สืบต่อกันมาทั้งสองสำนวน และปรากฏตามเอกสารต่าง ๆ เช่น ในเว็บไซต์การท่องเที่ยว แห่งประเทศไทย ปรากฏเช่นเดียวกับสำนวนแรกว่าราชองค์รักษ์เสียชีวิตเพราะอาการป่วย หนัก รวมไปถึงข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในชุมชนกล่าวว่า “เจ้าพ่อเคยเป็น ทหารรักษาพระองค์ของรัชกาลที่ 5 แต่ล้มป่วยหนักระหว่างเดินทางจนเสียชีวิต รัชกาลที่ 5 จึงให้สร้างศาลเจ้าบริเวณนั้น เพื่อเป็นเกียรติแก่เจ้าพ่อองค์รักษ์” (ชาวบ้านชุมชนขององค์รักษ์ 1, สัมภาษณ์: 5 เมษายน 2565)

ด้านานสำนวนที่ 2 ที่กล่าวถึงราชองค์รักษ์ปกป้องพลับพลาของรัชกาลที่ 5 จาก ช้างป่า ผู้ศึกษาพบว่า มีหลักฐานทางวัตถุปรากฏอยู่ กล่าวคือ ภายในศาลเจ้าพ่อกะโหลก ช้างที่เชื่อว่ามียายุ 100 กว่าปีอยู่ด้วย ซึ่งตรงกับในตำนานที่เล่าไว้ เป็นการนำวัตถุหรือหลักฐานที่จับต้องได้มาผูกโยงความเชื่อและตำนาน เพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์และความศรัทธา มากยิ่งขึ้น สนับสนุนการให้นิยามว่า ด้านาน คือ เรื่องเล่าที่คนในสังคมเชื่อกันว่าเป็นเรื่องจริง จะเห็นได้ดังภาพที่ 1

ตำนานศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์: พลวัต การดำรงอยู่และอิทธิพลต่อชุมชน

ภาพที่ 1: กะโหลกช้างภายในศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์

ที่มา: วิเชษฐชาย กมลสัจจะ (2565)

เมื่อศึกษาเอกสารบันทึกทางประวัติศาสตร์พบว่า ปรากฏเรื่องการเสด็จประพาสมณฑลปราจีน ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2451) ในพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระบุว่าบริเวณใกล้เคียงบ้านองค์รักษ์มีช้างป่าเป็นจำนวนมาก ดังความว่า “ล่องลงมาตามทางที่ขึ้นไปบน บ้านองค์รักษ์ หนอยหนึ่ง ที่นาออกจะโถม ๆ เหตุที่เป็นเช่นนี้ด้วยช้างเถื่อนชุมแน่นอย่างหนึ่ง” (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2495: 3)

เมื่อพิจารณาเอกสารทางประวัติศาสตร์กับตำนานทั้งสองสำนวนจะเห็นว่า ในตำนานไม่ได้กล่าวถึงปีที่มีการตั้งศาลหรือช่วงเวลาที่เกิดเหตุการณ์ดังกล่าว กล่าวเพียงแต่ว่าเป็นการตามเสด็จรัชกาลที่ 5 ไปมณฑลปราจีน

จากข้อมูลที่ได้ศึกษาอนุมานได้ว่า เรื่องราวการตั้งศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์ อาจเกิดขึ้นประมาณปี พ.ศ. 2415 หรือในการเสด็จประพาสบริเวณปราจีนบุรีครั้งแรกเป็นต้นมา เนื่องจากในเรื่องเสด็จประพาสมณฑลปราจีน ร.ศ. 127 ในพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตรงกับ ปี พ.ศ. 2451 หรือการเสด็จเยือนบริเวณพื้นที่ปราจีนบุรีครั้งที่ 2 ได้มีการกล่าวถึงคำว่า บ้านองค์รักษ์ ซึ่งปรากฏชื่อบ้านตามเรื่องเล่าตำนานแล้ว ประกอบกับในเอกสารเดียวกันนี้ มีการกล่าวถึงบ้านเมืองปราจีนบุรีว่าต่างจาก

เมื่อ 36 ปีที่แล้ว ซึ่งแสดงให้เห็นว่ารัชกาลที่ 5 ทรงเคยเสด็จผ่านบริเวณบ้านองครักษ์ไปปราจีนบุรีแล้วเมื่อ 36 ปีก่อน ดังความว่า “เมืองปราจีนแปลกไปกว่าแต่ก่อนที่ได้เคยเห็นเมื่อ 36 ปีมาแล้ว คือตั้งกำแพงเมืองขึ้นมาจนถึงที่ซึ่งทำพลับพลาครั้งก่อนไม่มีอะไรเลยนอกจากทุ่งเตียน ๆ” (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2495: 4)

นอกจากนี้ เมื่อวิเคราะห์โครงเรื่องที่ปรากฏในตำนานศาลเจ้าพ่อองครักษ์ทั้ง 2 ส่วนพบว่า แม้ทั้งสองส่วนจะแตกต่างกัน แต่หากพิจารณาตามลักษณะของโครงเรื่องส่วนใหญ่จะมีลักษณะเดียวกัน เห็นได้ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1: จำแนกอนุภาคโครงเรื่องที่ปรากฏในตำนานศาลเจ้าพ่อองครักษ์ทั้ง 2 ส่วน
ตำนาน

ตำนาน ศาลเจ้าพ่อองครักษ์	โครงเรื่อง		
	การเปิดเรื่อง	ปัญหาเรื่องขยายตัว	คลี่คลายสู่จุดจบ
1. ตำนานป่วยเสียชีวิต	เป็นราของครักษ์ ติดตามรัชกาลที่ 5 ขณะเสด็จเยือน มณฑลปราจีน	ป่วยหนักและเสียชีวิตลง	เสียชีวิต และรัชกาลที่ 5 ได้โปรดให้มีการสร้าง ศาลขึ้น
2. ตำนานถูกช้างป่า ทำร้ายจนเสียชีวิต	เป็นราของครักษ์ ติดตามรัชกาลที่ 5 ขณะเสด็จเยือน มณฑลปราจีน	ปกป้องพลับพลา รัชกาลที่ 5 จาก ช้างป่า จนเสียชีวิต	เสียชีวิต และรัชกาลที่ 5 ได้โปรดให้มีการสร้าง ศาลขึ้น

ตารางที่ 1 ตำนานเจ้าพ่อองครักษ์ทั้ง 2 ส่วน มีโครงเรื่องที่มีลักษณะร่วมและแตกต่างกัน ทั้งนี้ชาวบ้านในชุมชนองครักษ์มีความรู้และเล่าขานตำนานทั้ง 2 ส่วน กล่าวคือ มีการเปิดเรื่องด้วยการเล่าประวัติว่าราของครักษ์ตามเสด็จรัชกาลที่ 5 ไปยังมณฑลปราจีน และหยุดพักบริเวณที่ตั้งศาลในปัจจุบัน ซึ่งมีจุดจบของเรื่องเช่นเดียวกัน คือเสียชีวิต และรัชกาลที่ 5 ทรงรับสั่งให้ตั้งศาลเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ราของครักษ์

ตำนานศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์: พลวัต การดำรงอยู่และอิทธิพลต่อชุมชน

นอกจากโครงเรื่องของตำนานศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์ทั้งสองสำนวนที่มีลักษณะคล้ายกัน อีกหนึ่งลักษณะที่มีร่วมกันของทั้งสองสำนวน คือการปรากฏเรื่องเล่าจระเข้ศาลเจ้าองค์รักษ์ ที่ถูกส่งต่อบอกเล่าควบคู่กับตำนานศาลเจ้าองค์รักษ์ จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านชุมชนองค์รักษ์ 2 (สัมภาษณ์: 5 เมษายน 2565) ให้ข้อมูลว่า “มีตำนานเล่าต่อกันมาว่าหน้าศาลเป็นจุดที่แม่น้ำสองสายมาบรรจบกัน และมีโพรงจระเข้อาศัยอยู่ ซึ่งคนเฒ่าคนแก่อาจเคยเห็นจระเข้ในตรงนี้ก็พูดต่อ ๆ กันไปว่าเป็นจระเข้เจ้าพ่อ เป็นคำบอกเล่าต่อ ๆ กันจากรุ่นสู่รุ่น ไม่มีเอกสารอ้างอิงใด ๆ แต่มีโครงจระเข้ซึ่งปัจจุบันมีแต่หัวอยู่ที่ศาล” นอกจากนี้ ชาวบ้านชุมชนองค์รักษ์ 3 (สัมภาษณ์: 5 เมษายน 2565) กล่าวว่า “บริเวณหน้าศาลเจ้าเป็นแม่น้ำที่เมื่อก่อนเป็นวังน้ำวน และเชื่อว่ามีจระเข้อาศัยอยู่ จึงทำให้มีความเชื่อเกี่ยวกับจระเข้ ได้ยินมาจากการอ่านประวัติในศาล และคนแก่เล่าต่อกันมา อีกทั้งมีโครงกระดูกจระเข้ในศาล”

จากคำบอกเล่าข้างต้น สอดคล้องกับบันทึกหรือเอกสารที่ได้มีการบันทึกเอาไว้ รวมถึงเชื่อมโยงกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริง เช่น วังน้ำวนเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่จริงในพื้นที่ดังกล่าว โดยสอดคล้องกับคำบอกเล่าของผู้ให้สัมภาษณ์ข้างต้น โดยเป็นบริเวณทางสามแพร่ง แม่น้ำนครนายกไหลมาบรรจบกับแม่น้ำบางปลากรดและคลองรังสิตประยูรศักดิ์ บริเวณกลางน้ำจึงเกิดวังน้ำวน มีความลึกและไหลวนแรงมาก จึงเชื่อกันว่าเป็นที่อยู่อาศัยของจระเข้เจ้าพ่อ ทั้งน้ำบริเวณนั้นยังถือเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้ในพระราชพิธีราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 อีกด้วย จะเห็นได้ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2: สถานที่ตั้งศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์ที่เคยเกิดวังน้ำวน

ที่มา: ชญานนท์ ชมดี (2565)

คำบอกเล่าของนายจรรยา แสงอรุณ ตามข้อมูลบันทึกจาก สำนักงานวัฒนธรรม จังหวัดนครนายก (2556: 6) แสดงถึงความเชื่อมกันระหว่างจะเข้กับศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์ โดยเล่าว่า

“นานมาแล้ว สมัยนายประมวล จิกกาสร กำนันตำบลศิระชะ กระบือ (ในสมัยนั้น) ซึ่งเป็นบิดาของนายจรรยา แสงอรุณ นั่งเรือมาด สองแฉก (หัว-ท้าย) กลับจากไปทำธุระที่นครนายก เวลาใกล้ค่ำขณะจะ ผ่านหน้าศาล คล้อยหลังไปสักเล็กน้อย จะเข้ตัวขนาดใหญ่มาก ก็ลอย ปรากฏขึ้นบริเวณท้ายเรือ นายชุ่ม แสงอรุณ (ถึงแก่กรรมแล้ว) คนแฉก ท้ายเรือเห็น และด้วยความตกใจรีบแฉกเรือหนี นายประมวล จิกกาสร จึงอธิษฐานบนบานศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์ กล่าวว่า “จะขอถวายมะพร้าว อ่อน หัวหมู เครื่องสังเวยให้” สักครูก็ไม่ปรากฏจะเข้และไม่ได้ทำร้าย แต่ประการใด นายจรรยา แสงอรุณ ยังเป็นเด็กยังได้มีโอกาสรับประทาน เครื่องสังเวย มะพร้าวอ่อน หัวหมู ในคราวมาเก็บนด้วย”

จากการศึกษากล่าวได้ว่า ตำนานจะเข้คู่ศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์ ที่เชื่อกันว่าเป็น พาหนะของเจ้าพ่อเป็นสิ่งที่สนับสนุนและเสริมสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับตำนานหลัก ทำให้ศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์ยังเป็นที่เคารพของชุมชน อีกทั้งทำให้ตำนานมีการบอกเล่า สืบต่อมารุ่นสู่รุ่นภายในชุมชนขององค์รักษ์จนถึงปัจจุบัน อันเป็นผลมาจากความเชื่อและ ศรัทธาอันเข้มแข็งต่อตำนานของคนในชุมชน โดยการบอกเล่าส่งต่อตำนานศาลเจ้าพ่อ องค์รักษ์นั้นก็จะปรากฏการเล่าตำนานจะเข้คู่ศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์ร่วมด้วยอยู่เสมอจนถึง ปัจจุบัน

ตำนานศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์: พื้นที่และเวลากับความเปลี่ยนแปลง

ตำนานศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์เป็นตำนานที่เล่าสืบต่อกันมารุ่นสู่รุ่นจนถึง ปัจจุบัน เป็นเรื่องที่คนในชุมชนรู้จักและเคยได้ยินอยู่เสมอ ดังจะเห็นได้จากความศรัทธา ของคนในชุมชนขององค์รักษ์ที่มีต่อเจ้าพ่อองค์รักษ์

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาด้านานศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์ พบพลวัตหรือความ เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ซึ่งไม่ได้เกิดจากเรื่องเล่ามุขปาฐะที่เปลี่ยนไป แต่เป็นการ เปลี่ยนแปลงในด้านรูปแบบและการปฏิบัติ อันเกิดจากปัจจัยด้านเวลาและผู้ใช้พื้นที่ กล่าวคือ

ตำนานศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์: พลวัต การดำรงอยู่และอิทธิพลต่อชุมชน

รูปเคารพของเจ้าพ่อองค์รักษ์เปลี่ยนไปเป็นรูปเคารพแบบ “เทพเจ้าจีน” โดยจากตำนานมุขปาฐะเดิม เจ้าพ่อองค์รักษ์เป็นราชวงศ์ของรัชกาลที่ 5 ที่เสียชีวิตลง ซึ่งรูปเคารพมีลักษณะเป็นแบบไทย โดยมีการแต่งกายด้วยชุดทหารไทยโบราณ จะเห็นได้ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3: รูปเคารพเดิมและแบบใหม่ของเจ้าพ่อองค์รักษ์

ที่มา: กรมศิลปากร (2544: 6)

ภาพที่ 3 แสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงด้านรูปธรรมความเชื่อผ่านรูปเคารพศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์จากไทยไปเป็นรูปแบบคติความเชื่อจีน ซึ่งจากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลพบว่า สาเหตุที่เกิดความเปลี่ยนแปลงเนื่องมาจากปัจจัยด้าน “เวลา” ที่เปลี่ยนแปลง และ “ผู้ใช้พื้นที่” เปลี่ยนไป ซึ่งปัจจัยทั้งสองมีความสัมพันธ์สอดคล้องและดำเนินอยู่คู่กัน กล่าวคือ ในด้านของเวลา ตั้งแต่เริ่มตั้งศาล จนกระทั่งราวปี พ.ศ. 2478 เมื่อระยะเวลาผ่านไป ทำให้ศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์มีความเก่าแก่ทรุดโทรม ซึ่งเดิมสภาพไม่ใหญ่โตนัก มีเพียงชาวบ้านในหมู่บ้านเล็ก ๆ มากกราบไหว้บูชา สักการะ เช่น ไหว้ ขอรพรอยู่เสมอ ดังนั้นจึงเปิดโอกาสให้ชาวบ้าน โดยเฉพาะชาวจีน เข้ามาเป็นผู้ใช้พื้นที่หลัก นำโดยนายกิมเซียง แซ่ฮ้อ ได้เป็นผู้ดูแลศาล จึงได้เรียไ้เงินจากพ่อค้าประชาชนทั่วไป เพื่อก่อสร้างศาลใหม่ ก่ออิฐ ถูปูน ปั้นรูปเจ้าพ่อองค์รักษ์ขึ้นใหม่ รูปเจ้าพ่อองค์รักษ์จึงเปลี่ยนเป็นรูปร่างลักษณะ “รูปจีน” (กรมศิลปากร, 2544: 130-145) เนื่องจากมีชาวจีนอาศัยอยู่ในบริเวณนั้นเป็น

จำนวนมาก รวมถึงมีกำลังทรัพย์มาก จึงทำให้รูปเคารพเจ้าพ่อองค์รักษ์ และศาลใหม่ออกมาในรูปแบบตามความเชื่อของคนจีน และมีการต่อเติม ปรับปรุงมาเรื่อย ๆ จนเป็นรูปแบบในปัจจุบัน โดยเฉพาะการสร้างรูปเคารพเจ้าแม่กวนอิม ที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงการผสมผสานกลมกลืนระหว่างความเชื่อของชาวจีนที่มาอาศัยอยู่กับความเชื่อดั้งเดิมในชุมชนได้เป็นอย่างดี เมื่อเวลาผ่านไปและผลจากการพัฒนาปรับเปลี่ยนของผู้ใช้พื้นที่ ทำให้อิทธิพลความเชื่อเจ้าพ่อองค์รักษ์ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงในหมู่บ้านเล็ก ๆ ดั้งเดิม กลับขยายอิทธิพลทางความเชื่อไปนอกพื้นที่อีกด้วย จะเห็นได้ดังภาพที่ 4 และ ภาพที่ 5

ภาพที่ 4: ศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์ในปัจจุบันที่มีลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมจีน
ที่มา: ชญานนท์ ชมดี (2565)

ตำนานศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์: พลวัต การดำรงอยู่และอิทธิพลต่อชุมชน

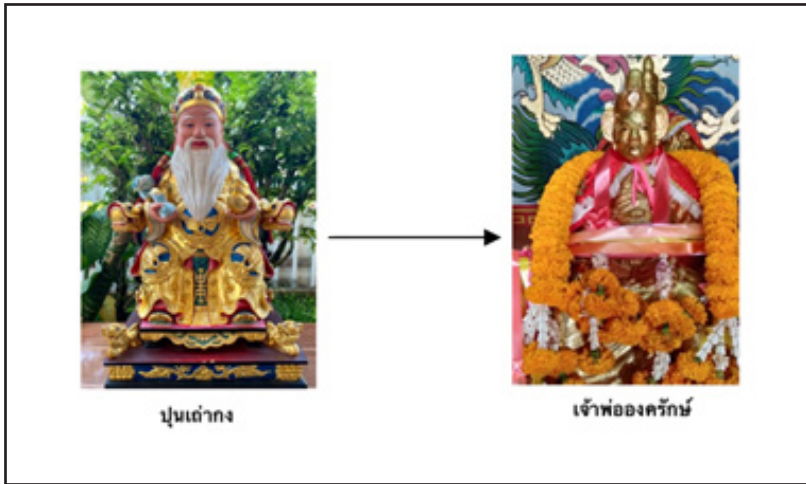
ภาพที่ 5: รูปเคารพเจ้าพ่อองค์รักษ์ในปัจจุบัน

ที่มา: ศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์ จังหวัดนครนายก (2562: ออนไลน์)

คติความเชื่อที่แปรเปลี่ยนจากวัฒนธรรมไทยกลายเป็นวัฒนธรรมจีนของศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์ เกิดจากผู้ใช้พื้นที่ในชุมชนองค์รักษ์เป็นคนเชื้อสายจีน สอดคล้องกับ สายป่าน ปุริวรรณชนะ (2548: 134) ที่ได้ศึกษาลักษณะเด่นของตำนานประจำถิ่นริมแม่น้ำ และชายฝั่งทะเลภาคกลางของไทย กล่าวโดยสรุปได้ว่า

“เมื่อชาวจีนเข้ามาอยู่ในสังคมไทยก็ได้เกิดการกลมกลืนทางวัฒนธรรม ประการหนึ่งคือการรับและเปลี่ยนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตลอดจนพิธีกรรมเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของกลุ่มชนอื่น ๆ มาเป็นเทพเจ้าของกลุ่มตน จะเห็นได้ว่าการบูรณะหรือสร้างศาลใหม่ ซึ่งมักกระทำโดยกลุ่มชาวจีน เนื่องจากเป็นผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจและมีบทบาททางเศรษฐกิจสูงในชุมชน โดยหากสิ่งศักดิ์สิทธิ์เดิมเป็นผู้ชายหรือเจ้าพ่อ ชาวจีนก็มักจะเปลี่ยนรูปเคารพแบบจีน เช่น ปุนเถ่ากง เป๊ะกง หรือเทพฉินหวง เป็นต้น”

จากการศึกษาเอกสารพบว่า รูปเคารพเจ้าฟ่องครักษ์ปรากฏการเปลี่ยนแปลงกลายเป็นเทพเจ้าจีน โดยมีชื่อเรียกเจ้าฟ่องครักษ์ในภาษาจีนว่า “ปุนเถ่ากง” (กฤษฎา แก้วเกลี้ยง, 2555: 54) จะเห็นได้ดังภาพที่ 6

ภาพที่ 6: การแปรเปลี่ยนรูปเคารพไปตามคติความเชื่อจีน
ที่มา: วิเชษฐชาย กมลสัจจะ (2565)

จากการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของศาลเจ้าฟ่องครักษ์ที่มีวัฒนธรรมจีนเข้ามา
ซ้อนทับสรุปดังตารางที่ 2

ตำนานศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์: พลวัต การดำรงอยู่และอิทธิพลต่อชุมชน

ตารางที่ 2: การเปลี่ยนแปลงของศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์ที่มีวัฒนธรรมจีนเข้ามาซ้อนทับ

การเปลี่ยนแปลงของศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์	รูปแบบเก่า	รูปแบบใหม่
1. รูปเคารพเจ้าพ่อองค์รักษ์	รูปเคารพเจ้าพ่อองค์รักษ์แบบไทย คือ มีลักษณะการแต่งกายแบบราชวงศ์ในราชสำนักไทยโบราณ	รูปเคารพเจ้าพ่อองค์รักษ์เปลี่ยนรูปแบบเป็นเทพเจ้าจีน หรือเรียกว่า “ขุนเถ้ากง”
2. ศาลเจ้า	ศาลที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมไทย มีขนาดเล็ก มีความทรุดโทรม	ศาลเจ้ามีรูปแบบสถาปัตยกรรมจีนทั้งหมด
3. วิธีการสักการะ	เป็นเพียงการไหว้เจ้าพ่อองค์รักษ์เพียงองค์เดียวโดยถวายมะพร้าวอ่อน หัวหมู และเครื่องสังเวยต่างๆ	มีขั้นตอนการสักการะตามความเชื่อและพิธีกรรมแบบจีน โดยกำหนดจุดไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำศาลทั้งหมด 9 จุด คือ 1) การไหว้เทวดาฟ้าดิน 2) พระโพธิสัตว์กวนอิม 3) เจ้าพ่อองค์รักษ์ 4) เจ้าพ่อ วนอู 5) ไฉ่ซิงเอี้ยะ 6) ตี่จูเอี้ยะ 7) นายประตู 8) ศาลแปะกง และ 9) เจ้าพ่อต้นน้ำบางปลากรด
4. การเฉลิมฉลอง	ทำบุญแบบไทย มีการตักบาตรพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์	แต่ละปีหลังจากเทศกาลตรุษจีนแล้ว 15 วัน ชาวองค์กรักถือว่าเป็นวันเกิดของเจ้าพ่อองค์รักษ์ มีการถวายเครื่องเช่น ไหว้ กราบไหว้ ขอพร และนำอาหารมารับประทานร่วมกัน เพื่อเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์และเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว อีกทั้งในช่วงเดือน 9 ของทุกปีจะมีการถวายการแสดงงิ้วเป็นเวลา 5 วัน 5 คืน

การเปลี่ยนแปลงของรูปเคารพเจ้าพ่อองค์ักษ์ที่กลายเป็นเทพเจ้าจีน รวมถึงรูปแบบของศาลที่เปลี่ยนเป็นสถาปัตยกรรมจีน ทำให้เกิดวัฒนธรรมที่ปรากฏภายในชุมชน อันเนื่องมาจากตำนานเดิมผนวกรวมเข้ากับความเชื่อของชาวจีน กล่าวได้ว่า พลวัตของศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์ในลักษณะดังกล่าวทำให้ตำนานและศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์ดำรงอยู่ในชุมชนจนถึงปัจจุบัน

การดำรงอยู่ของตำนานและศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์ในชุมชน

วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับตำนานจะเกี่ยวข้องกับศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่เกิดจากตำนาน เรื่องเล่าอันสืบเนื่องจากจระเข้และศาลเจ้าพ่อ ปรากฏความเชื่อที่ว่า ผู้ที่ผ่านไปมาจะต้องนำของมาเซ่นไหว้ หรือบนบานศาลกล่าวเจ้าพ่อองค์ักษ์ ให้เดินทางโดยสวัสดิภาพ และให้เจ้าพ่อปกป้องตนจากจระเข้ ซึ่งการปฏิบัติที่เกิดจากตำนานดังกล่าวสะท้อนภาพของวิถีชีวิตที่ผูกพันกับสายน้ำ โดยเฉพาะการเดินทางด้วยเรือ และความเชื่อของผู้คนที่มิต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในชุมชนได้เป็นอย่างดี

ในส่วนของวัฒนธรรมประเพณีที่เรื่องเล่ามีอิทธิพลต่อคนในชุมชนนั้น อาจกล่าวได้ว่า ตำนานศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์ เป็นตัวตั้งต้นทางวัฒนธรรมและยังคงดำรงอยู่กับชุมชนได้เป็นอย่างดี แม้ว่าถูกวัฒนธรรมจีนสวมทับแล้วก็ตาม การดำรงอยู่ดังกล่าวจึงอยู่ในรูปแบบ “เทศกาลประจำปี” ซึ่งในปัจจุบันมีเทศกาลประจำปีศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์ ที่จะจัดขึ้นในเดือน 9 ของทุกปี ภายในงานจะเริ่มตั้งแต่การจัดตั้งขบวนอัญเชิญเจ้าพ่อองค์ักษ์มาประดิษฐานที่บริเวณลานหน้าว่าการอำเภอองค์ักษ์ โดยมีหน่วยงาน โรงเรียน และคนในชุมชนร่วมจัดขบวนอัญเชิญเจ้าพ่อองค์ักษ์ จะเห็นได้ดังภาพที่ 7

ตำนานศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์: พลวัต การดำรงอยู่และอิทธิพลต่อชุมชน

ภาพที่ 7: ขบวนอัญเชิญเจ้าพ่อองค์รักษ์

ที่มา: ศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์ จังหวัดนครนายก (2562: ออนไลน์)

ทั้งนี้การจัดงานขึ้นเพื่อให้ผู้คนได้มาสักการบูชา ขอพรเจ้าพ่อ ถือเป็นงานใหญ่ประจำปี บริเวณชุมชนองค์รักษ์ มีผู้คนชุมชนใกล้เคียง ทั้งชาวไทยและชาวไทยเชื้อสายจีน รวมถึงนิสิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตองค์รักษ์มาร่วมสักการะขอพรเช่นกัน ขั้นตอนการสักการบูชาเจ้าพ่อองค์รักษ์จะเป็นตามความเชื่อวัฒนธรรมจีนทั้งหมด โดยจะมีป้ายลำดับชี้แจงรายละเอียด คือ มีการกำหนดจุดและจำนวนรูปในการสักการะเจ้าพ่อองค์รักษ์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำศาล 9 จุด ได้แก่ จุดที่ 1 ไหว้เทวดาฟ้าดิน ใช้รูป 5 ดอก จุดที่ 2 ไหว้แม่พระโพธิสัตว์กวนอิม ใช้รูป 3 ดอก จุดที่ 3 ไหว้เจ้าพ่อองค์รักษ์ ใช้รูป 3 ดอก จุดที่ 4 ไหว้เจ้าพ่อกวนอู ใช้รูป 3 ดอก จุดที่ 5 ไหว้ไฉ่ซิงเอี้ยะ (เทพเจ้าแห่งโชคลาภ) ใช้รูป 3 ดอก จุดที่ 6 ไหว้ตุ้จูเอี้ยะ (เจ้าที่) ใช้รูป 3 ดอก จุดที่ 7 ไหว้นายประตู่ซ้ายและขวา ใช้รูปข้างละ 1 ดอก จุดที่ 8 ไหว้ศาลแป๊ะกง ใช้รูป 3 ดอก และจุดที่ 9 ไหว้ศาลเจ้าพ่อต้นน้ำบางปลาต ใช้รูป 3 ดอก รวมใช้รูปทั้งหมดจำนวน 28 ดอก จะเห็นได้ดังภาพที่ 8

ภาพที่ 8: ผู้คนในบริเวณชุมชนมาสักการะบูชาเจ้าฟ่องศรีฯในงานเทศกาลประจำปี
ที่มา: ศาลเจ้าฟ่องศรีฯ จังหวัดนครนายก (2562: ออนไลน์)

ภายในงานเทศกาลประจำปีศาลเจ้าฟ่องศรีฯ ยังมีการแสดงงิ้วถวายเจ้าฟ่องศรีฯเป็นเวลา 5 วัน 5 คืน และถือเอาฤกษ์นับจากตรุษจีนไป 15 วันเป็นวันเกิดเจ้าฟ่องจะเห็นได้ดังภาพที่ 9

ภาพที่ 9: การแสดงงิ้วงานเทศกาลประจำปีศาลเจ้าฟ่องศรีฯ
ที่มา: ศาลเจ้าฟ่องศรีฯ จังหวัดนครนายก (2562: ออนไลน์)

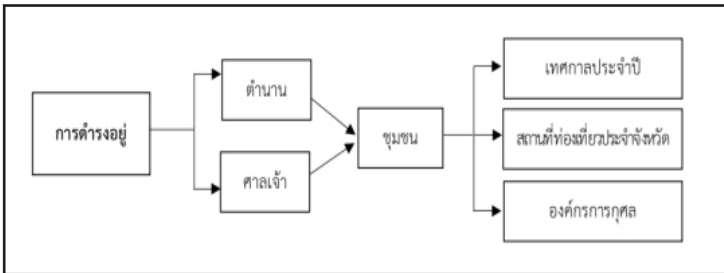
ตำนานศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์: พลวัต การดำรงอยู่และอิทธิพลต่อชุมชน

การจัดงานเทศกาลประจำปีศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์ ยังมีการออกร้าน รวมถึงจัดมหรสพต่าง ๆ ให้เข้ากับบริบทยุคสมัย เช่น คอนเสิร์ตเพลงสากล เพลงลูกทุ่ง เพลงเพื่อชีวิต เพลงร่ำวง ฯลฯ โดยเชิญศิลปินที่มีชื่อเสียงและอยู่ในกระแสความสนใจมาแสดงภายในงาน ทั้งนี้เพื่อดึงดูดให้นักท่องเที่ยวให้สนใจเข้าไปในพื้นที่ทางความเชื่อผ่านงานเทศกาลรื่นเริง และในขณะเดียวกันก็มีการซึมซับรับเอาวัฒนธรรมความเชื่อดังกล่าว อันเป็นการส่งต่อเรื่องราวตำนานและทำให้ความเชื่อดำรงอยู่ในพื้นที่สืบต่อไป

อีกทั้งตำนานศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์ยังดำรงอยู่ในรูปแบบ “สถานที่ท่องเที่ยวประจำจังหวัด” ซึ่งจังหวัดนครนายกมีการประชาสัมพันธ์เชิญชวนให้นักท่องเที่ยวมาสักการบูชาเจ้าพ่อองค์ักษ์ โดยใช้ตำนานเจ้าพ่อองค์ักษ์นำเสนอในสื่อต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความน่าสนใจและดึงดูดนักท่องเที่ยว การบริหารจัดการศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์เป็นสถานที่ท่องเที่ยว ทำให้ชุมชนในละแวกนั้นกลายเป็นแหล่งเศรษฐกิจ สร้างรายได้สู่ชุมชน เช่น มีการเปิดร้านอาหารรองรับนักท่องเที่ยว จำหน่ายเครื่องสักการบูชา หรือแม้กระทั่งจำหน่ายสลากกินแบ่งรัฐบาล เป็นต้น

นอกจากนี้ศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์ยังอยู่ในรูปแบบ “องค์กรการกุศล” ภายใต้การบริหารจัดการของ “คณะกรรมการศิษย์เจ้าพ่อองค์ักษ์” (เถานั้ง) โดยในแต่ละปีจะมีการคัดเลือกคณะกรรมการปฏิบัติงาน โดยการเสี่ยงทาย ซึ่งจะมีโครงการประมูลของมงคลเพื่อหารายได้สับสนุนช่วยเหลือองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน เช่น สัมมาหามงคลถวายเทพเจ้าผลไม้มงคล โคมไฟเจ้าพ่อองค์ักษ์ โคมไฟเจ้าแม่กวนอิม โคมไฟโรงจั่ว และเตามงคลเจ้าพ่อองค์ักษ์เพื่อปล่อยคืนธรรมชาติ เป็นต้น กล่าวได้ว่า การประมูลของมงคลเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เกิดรายได้จำนวนมากจากผู้มีจิตศรัทธา โดยเฉพาะห้างร้านในชุมชนองค์ักษ์ สิ่งของต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกับตำนานและเจ้าพ่อองค์ักษ์จึงเกิดเป็นความศักดิ์สิทธิ์ สิริมงคลมีมูลค่าทั้งด้านราคาและด้านจิตใจ เหล่านี้เกิดจากความศรัทธาที่ชาวบ้านมีต่อเจ้าพ่อองค์ักษ์ ซึ่งมีตำนานเป็นองค์ประกอบสำคัญในการขับเคลื่อน จากการศึกษาการดำรงอยู่ของตำนานและศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์ในชุมชน สามารถสรุปได้ว่า ตำนานและศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์มีความสัมพันธ์ และดำรงอยู่คู่กันบนความศรัทธาและความรับรู้ของคนในชุมชนแสดงออกผ่านรูปแบบ เทศกาลประจำปี สถานที่ท่องเที่ยวประจำจังหวัด และองค์กรการกุศล จะเห็นได้จากแผนผังที่ 1 ดังนี้

แผนผังที่ 1: สรุปการดำรงอยู่ของตำนานและศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์ในชุมชน

อิทธิพลของตำนานศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์: หน้าที่ของเรื่องเล่าที่มีต่อชุมชน

จากการศึกษาหน้าที่ของเรื่องเล่าตำนานที่มีอิทธิพลต่อชุมชน พบ 3 หน้าที่สำคัญ คือ 1) อิทธิพลที่มีต่อการเสริมสร้างคุณธรรมและอุดมการณ์ 2) อิทธิพลที่มีต่อการให้ความรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนและเป็นกุศโลบาย และ 3) อิทธิพลที่มีต่อการสร้างความเข้มแข็งในชุมชน ดังนี้

1. อิทธิพลที่มีต่อการเสริมสร้างคุณธรรมและอุดมการณ์

จากการศึกษาพบว่า ตำนานศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์เข้าไปมีบทบาทต่อสังคมในการปลูกฝัง สร้างเสริมคุณธรรมและสืบทอดตำนานความเชื่อของเยาวชนที่อยู่ในพื้นที่ กล่าวคือ ปรากฏอิทธิพลดังกล่าวในสถานศึกษาของชุมชน คือ “โรงเรียนองค์ักษ์” ที่พบทั้งการนำตำนานมาสร้างเป็นสัญลักษณ์หรือตราประจำโรงเรียนที่เป็นหมวกและดาบของราชองค์ักษ์ เพื่อสื่อให้เห็นถึงราชองค์ักษ์ตามตำนานท้องถิ่นของชุมชน จะเห็นได้ดังภาพที่ 10

ตำนานศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์: พลวัต การดำรงอยู่และอิทธิพลต่อชุมชน

ภาพที่ 10: ตราสัญลักษณ์โรงเรียนองค์รักษ์

ที่มา: โรงเรียนองค์รักษ์ (2559: ออนไลน์)

อีกทั้งยังพบการนำเรื่องราวตำนานของศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์ปรากฏอยู่ในเพลงประจำโรงเรียนองค์รักษ์ด้วยเช่นกัน ความว่า “หมวกราของครักษ์ดาบเจียงนั้นมันความดี สัญลักษณ์ที่รักเราร่วมใจ มุ่งรักและภักดีราชา” (ก้อนอิฐ นคร, 2555: ออนไลน์)

จากข้อมูลสัญลักษณ์และเพลงประจำโรงเรียนองค์รักษ์ข้างต้น ทำให้เห็นถึงการใช้ตำนานเจ้าพ่อองค์รักษ์ที่มีประวัติเป็นราชองครักษ์ของรัชกาลที่ 5 ที่เสียชีวิตลง และสัญลักษณ์นี้สื่อถึงการยึดมั่นทำความดี และยังมุ่งเน้นการเสริมสร้างอุดมการณ์การรักชาติ และจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของตำนานที่ส่งผลต่อการนำมาเป็นบรรทัดฐานในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

นอกจากนี้ตำนานเจ้าพ่อองค์รักษ์ยังส่งอิทธิพลต่อการสร้างอุดมการณ์ในหน่วยงานราชการของรัฐจะเห็นได้จากตราสัญลักษณ์ประจำองค์การบริหารส่วนตำบลองค์รักษ์ จังหวัดนครนายก ดังภาพที่ 11

ภาพที่ 11: ตราสัญลักษณ์องค์การบริหารส่วนตำบลองครักษ์

ที่มา: องค์การบริหารส่วนตำบลองครักษ์ (2562: ออนไลน์)

ภาพที่ 11 ตราสัญลักษณ์ประจำองค์การบริหารส่วนตำบลองครักษ์ ลักษณะเป็นรูปวงกลม ภายในมีหมวกและดาบ เป็นสัญลักษณ์แทนตัวราของครักษ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เสียชีวิต ซึ่งหมายถึงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ประเทศชาติ และการปฏิบัติหน้าที่เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชน จะเห็นได้ว่าตราสัญลักษณ์ดังกล่าวได้มีการเชื่อมโยงความหมายกับตำนาน เพื่อใช้เป็นเครื่องมือเสริมสร้างและหล่อหลอมอุดมการณ์รักชาติและพระมหากษัตริย์ รวมถึงการดำรงตนเป็นข้าราชการที่ดีของคนในองค์กร

2. อิทธิพลที่มีต่อการให้ความรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนและเป็นกุศโลบาย

ตำนานศาลเจ้าพ่อองครักษ์มีอิทธิพลต่อการให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชน กล่าวคือ ตำนานศาลเจ้าพ่อองครักษ์มีเค้าโครงเรื่องที่ยึดโยงกับประวัติศาสตร์การเสด็จประพาสสมณชลปราจีนในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 ตำนานจึงไม่ได้ทำหน้าที่เป็นเพียงเรื่องเล่าเท่านั้นแต่ยังทำหน้าที่ให้ความรู้ด้านภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของชุมชน โดยเฉพาะภูมินาม หรือชื่อบ้านนามเมือง ความรู้เหล่านี้ยังคงไหลเวียนและอยู่ในความรับรู้ของคนในชุมชน ส่งต่อจากผู้สูงอายุมายังเยาวชนรุ่นหลังจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจะเห็นได้จากคำบอกเล่าของเยาวชนในชุมชนองครักษ์

ตำนานศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์: พลวัต การดำรงอยู่และอิทธิพลต่อชุมชน

นอกจากนี้ตำนานศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์ยังทำหน้าที่เป็นกุศโลบายอีกนัยหนึ่ง โดยปรากฏเรื่องการให้ความรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติตนเมื่อต้องเดินทางผ่านบริเวณ ศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์ มีการถ่ายทอดวัตถุประสงค์ในการบนบาน เช่นไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อให้ตนเองปลอดภัย โดยทั้งนี้ในเชิงกุศโลบายเพื่อเป็นการเตือนให้เกิดความระมัดระวังตนในการเดินทางสัญจรด้วยเรือ เนื่องจากในอดีตบริเวณลุ่มแม่น้ำจะมีระเซ่ชุกชุม บริเวณที่ตั้ง ศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์มีลักษณะเป็นน้ำวนและกระแสน้ำไหลเชี่ยว จึงต้องอาศัยความระมัดระวังในการเดินทางเป็นพิเศษ

3. อิทธิพลที่มีต่อการสร้างความเข้มแข็งในชุมชน

หน้าที่อีกประการหนึ่งที่เด่นชัดที่สุดของตำนานศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์ที่มีต่อชุมชน คือ การสร้างวัฒนธรรมและความเป็นชุมชนให้เข้มแข็ง ซึ่งสะท้อนผ่านคำว่า “องค์รักษ์” ที่ปรากฏอยู่ในหลากหลายบริบทของชุมชนขององค์รักษ์ ไม่ว่าจะเป็น ตำบล อำเภอ โรงเรียน โรงพยาบาล ทั้งหมดล้วนแล้วแต่เป็นการสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มชนท้องถิ่นที่ทำให้เกิดความเป็นกลุ่ม เป็นพวก ตำนานศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์ยังทำหน้าที่สร้างอัตลักษณ์ชุมชน โดยสังเกตได้จากการที่ชาวบ้านในพื้นที่เรียกแทนตนเองว่า “ลูกเจ้าพ่อองค์รักษ์” ซึ่งเป็นคำเรียกที่ได้นิยามและใช้กันมาตั้งแต่ในอดีต โดยอัตลักษณ์ “องค์รักษ์” ดังกล่าวยังปรากฏชัดเจน เมื่อครั้งที่โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ องค์รักษ์ ได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2555 โดย อัตลักษณ์ ประจำโรงเรียน คือ “รู้คิดเชิงวิทยาศาสตร์ เป้าหมายเทคโนโลยี ภาษาดีมีคุณธรรม สานสัมพันธ์ชุมชน” (โรงเรียนสาธิต มศว องค์รักษ์, 2562: ออนไลน์)

ในการแต่งเพลงมาร์ชประจำโรงเรียนนั้นจำเป็นต้องตอบโจทย์อัตลักษณ์ทั้งหมดของโรงเรียน โดยในเรื่องการสานสัมพันธ์ชุมชน จึงปรากฏเนื้อเพลง ความว่า “แสนภาคภูมิใจ เมืององค์รักษ์ ศักดิ์สิทธิ์” (โรงเรียนสาธิต มศว องค์รักษ์, 2560: ออนไลน์) ที่หมายถึง “เจ้าพ่อองค์รักษ์ เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และเป็นความภาคภูมิใจของชุมชน” ตามตำนานที่ถูกบอกเล่าสืบมาและเป็นที่เคารพของชุมชนในปัจจุบัน กล่าวได้ว่า ศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์หลอมรวมผู้คนทั้งไทยและจีนให้เป็นหนึ่งเดียวกัน โดยมีประเพณีของศาลเจ้าเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมความเข้มแข็งในชุมชน

สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงหน้าที่ ที่สำคัญและส่งผลสัมฤทธิ์อย่างมีประสิทธิภาพ ของตำนานศาลเจ้าพ่อองค์ศรีในการสร้างอัตลักษณ์ที่เข้มแข็งให้กับชุมชน แม้ว่า รูปเคารพศาลเจ้า รวมถึงเทศกาลประเพณี วิถีปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับเจ้าพ่อองค์ศรีจะ แปรเปลี่ยนไปในรูปแบบของคติความเชื่อจีน แต่ชาวไทยและชาวไทยเชื้อสายจีนในชุมชน สามารถสักการบูชา หรือร่วมปฏิบัติตามได้อย่างสนิทใจ อีกทั้งยังสร้างเสริมความร่วมมือ และความสามัคคีในชุมชน ที่จะได้เห็นได้จากการจัดงานเทศกาลประจำปีศาลเจ้าพ่อองค์ศรี เพราะไม่ว่าจะบูชาด้วยการมองเป็น “เจ้าพ่อแบบไทย” หรือ บูชาเทพเจ้า “ปุนเถ่ากง” แบบจีน ล้วนแต่เกิดจากตำนานศาลเจ้าพ่อองค์ศรีทั้งสิ้น ดังนั้นตำนานศาลเจ้าพ่อ องค์ศรีจึงมีลักษณะทั้งที่เป็นพลวัตและยังสามารถดำรงอยู่ในสังคม รวมถึงหน้าที่ของ ตำนานยังส่งอิทธิพลต่อวิถีความเป็นอยู่ของคนในชุมชนของศรีจักร์จวบจนปัจจุบัน

บทสรุป

การศึกษาด้านานศาลเจ้าพ่อองค์ศรีพบว่า ตำนานศาลเจ้าพ่อองค์ศรีมีอยู่ด้วยกัน 2 ส่วนน ได้แก่ ส่วนวันที่ 1 กล่าวถึงการเสียชีวิตด้วยไข้ป่า และส่วนวันที่ 2 กล่าวถึงการ เสียชีวิตเพราะปกป้องพลับพลาที่ประทับของรัชกาลที่ 5 จากข้าป่า แต่ลักษณะของโครง เรื่องมีลักษณะร่วมกัน ทั้งการเปิดเรื่องที่กล่าวถึงประวัติเป็นราชวงศ์ของรัชกาลที่ 5 และ จุดจบหรือจุดคลี่คลายเรื่อง ที่จบลงด้วยการเสียชีวิต และ รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้ สร้างศาลขึ้น จึงเป็นที่มาของศาลเจ้าพ่อองค์ศรี ประกอบกับมีเรื่องราวเสริมสร้าง ความศักดิ์สิทธิ์ คือ สร้างจระเข้คู่กับศาล การศึกษาค้นพบความน่าสนใจ คือ ตำนานเจ้าพ่อ องค์ศรีไม่ปรากฏปี พ.ศ. ที่ตั้งศาล และไม่ปรากฏเหตุการณ์ดังกล่าวในบันทึกทาง ประวัติศาสตร์ ปรากฏเพียงบันทึกเหตุการณ์การเสด็จประพาสสมณชลปราจีน ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2451) ในพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งนี้เมื่อ พิจารณาจากตำนานประกอบกับเอกสารทางประวัติศาสตร์ สามารถอนุมานได้ว่า การตั้ง ศาลเจ้าพ่อองค์ศรีรวมถึงตำนานอาจเกิดขึ้นราวปี พ.ศ. 2415 ซึ่งตรงกับการเสด็จ ประพาสสมณชลปราจีนครั้งแรกของรัชกาลที่ 5

ตำนานศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์: พลวัต การดำรงอยู่และอิทธิพลต่อชุมชน

การเปลี่ยนแปลงในการแสดงออกของตำนานศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์ พบว่าศาลเปลี่ยนเป็นรูปแบบศาลจีน รวมถึงเปลี่ยนรูปแบบเจ้าพ่อองค์ักษ์ เป็น “ปูนเถ่ากง” เทพเจ้าตามวัฒนธรรมความเชื่อจีน เกิดจาก “เวลา” และ “ผู้ใช้พื้นที่” เปลี่ยนไป ซึ่งคนจีนเป็นผู้มีบทบาทในชุมชน และเป็นผู้บูรณะศาล จึงสวมทับความเชื่อที่มีอยู่เดิมด้วยความเชื่อเรื่องเทพเจ้าตามวัฒนธรรมจีน การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ ส่งผลให้ตำนานศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์เป็นตำนานดั้งเดิมที่ถูกรื้อฟื้น “สวมทับ” โดยมีเทศกาลประจำปีศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์ การแสดงจ๊วถวยเจ้าพ่อ รวมถึงการสักการบูชาเจ้าพ่อองค์ักษ์ ตามขั้นตอนการบูชาเทพเจ้าในวัฒนธรรมจีนทั้งหมด กล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงของศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์จากไทยเป็นจีนนั้น เกิดจาก “อำนาจทางเศรษฐกิจ” ของชาวจีนที่เข้ามามีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลง และมีบทบาทการเป็นผู้นำในการจัดการความเชื่อดังกล่าว ซึ่งต้องอาศัยงบประมาณเป็นปัจจัยหลักในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับศาลเจ้า พลวัตที่เกิดขึ้นจึงทำให้ตำนานและศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์ดำรงอยู่ในรูปของ “เทศกาลประจำปี” การจัดงานเทศกาลประจำปีศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์ มีการออกร้าน รวมถึงจัดมหรสพต่าง ๆ ให้เข้ากับบริบทยุคสมัยเพื่อดึงดูดให้นักท่องเที่ยวได้สนใจเข้าไปในพื้นที่ทางความเชื่อผ่านงานเทศกาลรื่นเริง และในขณะเดียวกันก็มีการซึมซับรับเอาวัฒนธรรมความเชื่อดังกล่าวไว้ด้วย

หน้าที่ของเรื่องเล่าตำนานที่มีอิทธิพลต่อชุมชนปรากฏ 3 หน้าที่สำคัญ คือ 1) อิทธิพลที่มีต่อการเสริมสร้างคุณธรรมและอุดมการณ์ 2) อิทธิพลที่มีต่อการให้ความรู้และกุศโลบาย และ 3) อิทธิพลที่มีต่อการสร้างความเข้มแข็งในชุมชน หน้าที่นี้ล้วนเป็นการเสริมสร้างความเป็นกลุ่มของชุมชน โดยเฉพาะการสร้างอัตลักษณ์ “องค์ักษ์” ผ่านตำนานศาลเจ้าพ่อองค์ักษ์ ซึ่งปรากฏในชื่อตำบล ชื่ออำเภอ เพลงประจำสถาบัน สัญลักษณ์ประจำโรงเรียน ฯลฯ อันก่อให้เกิดชุมชนที่มีความสามัคคีเข้มแข็งเป็นหนึ่งเดียวและอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข สอดคล้องกับที่สายป่าน บุรีวรรณชนะ (2548: 141) ได้กล่าวว่า

“แต่ละท้องถิ่น แต่ละกลุ่ม จะมีสำนึกต่ออัตลักษณ์ของตนเอง ซึ่งคือสำนึกที่ว่า “เรา” เป็นคนกลุ่มใด วิธีหนึ่งในการสร้างอัตลักษณ์ ทำให้โดยใช้ตำนานประจำถิ่น เนื่องจากตำนานประจำถิ่น เป็นเรื่องที่สัมพันธ์กับท้องถิ่น จึงทำให้กลุ่มชนท้องถิ่นซึ่งรับรู้ เชื่อถือ และถ่ายทอด ตำนานประจำถิ่นเรื่องเดียวกัน รู้สึกถึงความเป็นกลุ่มเดียวกันภายใต้ ความคุ้มครองของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามที่ตำนานกล่าวไว้ นำมาซึ่งความผูกพันกับท้องถิ่นและคนร่วมชุมชน”

อย่างไรก็ตามผู้ศึกษาดังข้อสังเกตว่า ตำนานและศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์ที่ยังดำรง อยู่ให้เห็นในปัจจุบัน ไม่ได้คงอยู่ในรูปแบบเดิมเช่นในอดีตทั้งหมด แต่ยังมีกลไกของพลวัตที่ ขับเคลื่อน เกิดจากปัจจัยด้านเวลา ผู้ใช้พื้นที่ และบริบทแวดล้อมอื่น ๆ แม้ว่าผู้ใช้พื้นที่ทาง ความเชื่อ เวลา และการแสดงออกทางความเชื่อจะเปลี่ยนไป แต่สิ่งที่สะท้อนและปรากฏ ชัดเจน คือ การที่ผู้ใช้ยังคงปรับเปลี่ยนความเชื่อเหล่านั้นให้สอดคล้องกับการดำรงชีวิตและ ยุคสมัย ทำให้เห็นว่าตำนานและความเชื่อพื้นถิ่นเรื่อง “ตำนานศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์” ยังคง มีอิทธิพลต่อผู้คนและชุมชนอยู่อย่างเข้มแข็ง จากการสำรวจและรวบรวมข้อมูลเห็นว่า ยังมี ศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์ อำเภอยะนิง จ.ปัตตานี จังหวัดสงขลา จังหวัดสระบุรี ที่มีการผูกตำนานกับศาลเจ้าพ่อ องค์รักษ์ จังหวัดนครนายก ผู้ศึกษาจึงให้ข้อเสนอแนะว่า หากมีการศึกษาครั้งต่อไป ควรศึกษาเปรียบเทียบการผูกตำนานลักษณะร่วมของความเชื่อและพิธีกรรมของศาลเจ้า ทั้ง 2 แห่ง เพื่อให้เห็นมิติของตำนานศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์ที่แพร่ไปนอกพื้นที่ได้ชัดเจนขึ้น

รายการอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2544). รูปเคารพเดิมและแบบใหม่ของเจ้าพ่อองค์รักษ์. ใน *วัฒนธรรมเพื่อ การพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดนครนายก*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (2544). *วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และ ภูมิปัญญา จังหวัดนครนายก*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- กฤษฎา แก้วเกลี้ยง. (2555, กุมภาพันธ์-พฤษภาคม). ความเป็นท้องถิ่นกับวัฒนธรรมจีนที่ เข้ามาในสังคมไทยกรณีศึกษารูปแบบประเพณีและคติความเชื่อที่ผสมผสาน ระหว่างไทยกับจีน. *วารสารร่มพญักษ์ มหาวิทยาลัยเกริก*, 30(2), 29-57.

ตำนานศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์: พลวัต การดำรงอยู่และอิทธิพลต่อชุมชน

- ก้อนอิฐ นคร. (18 กุมภาพันธ์ 2555). เพลงมาร์ชประจำโรงเรียนองครักษ์. https://marchmattayomschoolthailand.blogspot.com/2012/02/blogpost_2622html?fbclid=IwAR1MZMPvsh3t8VvdYywwCRRBOxp2S ayGbdZjgQ7kUdmX3a1vYFm2LqWcs_U
- กุหลาบ มัลลิกะมาส. (2518). *คติชาวบ้าน*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2495). *พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องเสด็จประพาสมณฑลปราจีน เมื่อ ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2451)*. พระนคร: อุดม.
- ชญานนท์ ขมดี (ผู้ถ่ายภาพ). *ศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์ในปัจจุบันที่มีลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมจีน*. ณ ศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์ ตำบลทรายมูล อำเภองครักษ์ จังหวัดนครนายก. เมื่อวันที่ 5 เมษายน 2565.
- ชญานนท์ ขมดี (ผู้ถ่ายภาพ). *สถานที่ตั้งศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์เคยเกิดวงน้ำ*. ณ ศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์ ตำบลทรายมูล อำเภองครักษ์ จังหวัดนครนายก. เมื่อวันที่ 5 เมษายน 2565.
- โรงเรียนสาธิต มศว องครักษ์. (2560). เพลงมาร์ชโรงเรียนสาธิต มศว องครักษ์. <https://www.youtube.com/watch?v=lfeFqZswlmQ&t=54s>
- โรงเรียนสาธิต มศว องครักษ์. (9 มกราคม 2562). *อัตลักษณ์โรงเรียนสาธิต มศว องครักษ์* [โพสต์]. เฟซบุ๊ก. <https://www.facebook.com/satitods.sa/photos/>
- โรงเรียนองครักษ์. (19 ธันวาคม 2559). *สัญลักษณ์ประจำโรงเรียนองครักษ์* [รูปภาพ]. เฟซบุ๊ก. <https://www.facebook.com/ongkharakschool/photos/a.523315294517781/643060059209970/>
- วิเชษฐชาย กมลสัจจะ (ผู้ถ่ายภาพ). *กะโหลกช้างภายในศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์*. เมื่อวันที่ 5 เมษายน 2565.
- วิเชษฐชาย กมลสัจจะ (ผู้ถ่ายภาพ). *การแปรเปลี่ยนรูปเคารพไปตามคติความเชื่อจีน*. ณ ศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์ ตำบลทรายมูล อำเภองครักษ์ จังหวัดนครนายก. เมื่อวันที่ 5 เมษายน 2565.

- ศาลเจ้าพ่อองค์ศรี จังหวัดนครนายก. (6 สิงหาคม 2562). รูปเคารพเจ้าพ่อองค์ศรีในปัจจุบัน[รูปภาพ]. เพชบุรี. <https://www.facebook.com/102899371066135/photos/a.102960581060014/102960597726679/>
- ศาลเจ้าพ่อองค์ศรี จังหวัดนครนายก. (11 ตุลาคม 2562). ขบวนอัญเชิญเจ้าพ่อองค์ศรี [รูปภาพ]. เพชบุรี. <https://www.facebook.com/ศาลเจ้าพ่อองค์ศรี-จังหวัดนครนายก-102899371066135/photos/139923400697065>
- ศาลเจ้าพ่อองค์ศรี จังหวัดนครนายก. (10 ตุลาคม 2562). ผู้คนในบริเวณชุมชนมาลักระบูชาเจ้าพ่อองค์ศรีในงานเทศกาลประจำปี [รูปภาพ]. เพชบุรี. <https://www.facebook.com/ศาลเจ้าพ่อองค์ศรี-จังหวัดนครนายก-102899371066135/photos/139708367385235>
- ศาลเจ้าพ่อองค์ศรี จังหวัดนครนายก. (5 พฤศจิกายน 2563). การแสดงงิ้วงานเทศกาลประจำปีศาลเจ้าพ่อองค์ศรี [รูปภาพ]. เพชบุรี. <https://www.facebook.com/ศาลเจ้าพ่อองค์ศรี-จังหวัดนครนายก-102899371066135/photos/139923400697065>
- สายป่าน ปุริวรรณชนะ. (2548). ลักษณะเด่นของตำนานประจําถิ่นริมแม่น้ำ และชายฝั่งทะเลภาคกลางของไทย. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครนายก. (19 กรกฎาคม 2556). ประวัติเจ้าพ่อองค์ศรี. https://www.mculture.go.th/nakhonnayok/ewt_news.php?id=323&filename=index&fbclid=IwAR0uhuFovu85IxcyA9hVJV6vrcOSLjNsxTLkexa4GAnIHcnZw72HK1WkKw
- เสาวลักษณ์ อนันตสานต์. (2554). ตำนานพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- องค์การบริหารส่วนตำบลองครักษ์. (15 มีนาคม 2562). ประวัติความเป็นมาของตำบลองครักษ์. <https://sao-ongkarak.go.th/public/list/data/index/menu/1142>

ตำนานศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์: พลวัต การดำรงอยู่และอิทธิพลต่อชุมชน

บุคคลานุกรม

- ชาวบ้านชุมชนองค์รักษ์ 1. (ผู้ให้สัมภาษณ์) วิเชษฐชาย กมลสัจจะ และชฎานนท์ ชมดี (ผู้สัมภาษณ์). ณ หมู่ 3 บ้านคลองศาลเจ้า ตำบลทรายมูล อำเภองครักษ์ จังหวัดนครนายก. เมื่อวันที่ 5 เมษายน 2565.
- ชาวบ้านชุมชนองค์รักษ์ 2. (ผู้ให้สัมภาษณ์) วิเชษฐชาย กมลสัจจะ และชฎานนท์ ชมดี (ผู้สัมภาษณ์). ณ หมู่ 3 บ้านคลองศาลเจ้า ตำบลทรายมูล อำเภองครักษ์ จังหวัดนครนายก. เมื่อวันที่ 5 เมษายน 2565.
- ชาวบ้านชุมชนองค์รักษ์ 3. (ผู้ให้สัมภาษณ์) วิเชษฐชาย กมลสัจจะ และชฎานนท์ ชมดี (ผู้สัมภาษณ์). ณ หมู่ 3 บ้านคลองศาลเจ้า ตำบลทรายมูล อำเภองครักษ์ จังหวัดนครนายก. เมื่อวันที่ 5 เมษายน 2565.

Received: May 18, 2022

Revised: July 30, 2022

Accepted: August 4, 2022